

ანტიკური ლიტერატურა

ეპითეტების სემანტიკური ურთიერთმიმართებები ანტიკურ ეპოსსა და რუსთაველის ვეფხისტყაოსანში

ნათია არველაძე

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ქუთაისი, საქართველო
natia.arveladze@atsu.edu.ge

ანტიკურ ეპიკურ პოეზიასა და რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანს“ შორის არსებული მიმართებების შესახებ არაერთი ნაშრომი მოიძებნება, რომლებიც სხვადასხვა მიმართულებით გამოკვეთს აღნიშნულ ტექსტებს შორის მსგავსება-განსხვავებათა საკითხს. ჩვენი ინტერესი ანტიკური ეპიკური პოეზიის სამი წარმომადგენლის შემოქმედებასა და რუსთაველის პოემაში წარმოდგენილი ეპითეტების ურთიერთმიმართების შესწავლისადმი განაპირობა საკითხის დამუშავების იშვიათობამ ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში. ანტიკურ ეპიკურ პოეზიასა და რუსთაველის პოემას შორის არსებულ მიმართებებს, საკვლევ ტექსტებში წარმოდგენილი ეპითეტების მსგავსება-განსხვავებების შეპირისპირებით - კომპარატივისტული მეთოდით ვიკვლევთ. ჩატარებული კვლევა გვიქმნის წარმოდგენას იმ მიმართებების შესახებ, რომლებიც შეიძლება გამოყენებული იქნას რუსთაველისა და ანტიკური ეპიკური პოეზიის „ნათესაობის“ დამადასტურებელ არგუმენტად. რუსთაველის ეპოსსა და ანტიკურ ეპიკურ პოეზიაში („ილიადა“, „ოდისეა“, „არგონავტიკა“, „ენეიდა“) წარმოდგენილ ეპითეტებს შორის გამოკვეთილი მსგავსებები გვაძლევს საფუძველს იმის სავარაუდოდ, რომ ქართველი ეპიკოსის შემოქმედებაში მნიშვნელოვანი ასახვა ჰპოვა ანტიკურმა ეპოსმა, ჰომეროსის, აპოლონიოსისა და ვერგილიუსის ავტორობით.

საკვანძო სიტყვები: ეპითეტი, ანტიკური ეპიკური პოეზია, რუსთაველი.

ანტიკურ ეპიკურ პოეზიაში (ჰომეროსი, აპოლონიოსი, ვერგილიუსი) გვხვდება ეპითეტების ფართო სპექტრი, რომელთა ფუნქცია ტექსტში ერთდროულად არის, როგორც მხატვრული სახის კონცეპტად ქცევა, ისე, სიტუაციური ფონის შექმნა მოქმედების განვითარებისას. ეპითეტების საშუალებით ავტორი ახდენს წარუშლელ ემოციურ ზემოქმედებას მკითხველზე და მხატვრული სახის დაუფიქრებელ ხატს ქმნის. ეპითეტი ძირითადი მხატვრული მარკერია მხატვრული სახის შექმნისა და აღქმის პროცესში, რომელიც შეიძლება ისე მიემაგროს აღსაწერს, რომ მისი განუყოფელი ნაწილი გახდეს (Dubinsky, Hamilton 1998: 685; Passakos, Raad 2009: 75). აღნიშნულმა განაპირობა ჩვენი ინტერესი ანტიკურ ეპიკურ პოეზიასა და ქართულ ეპიკურ ტექსტს შორის არსებულ მიმართებებთან დაკავშირებით.

საინტერესოა, თუ რა მსგავსება და განსხვავებებს ვხვდებით ანტიკურ ეპოსსა და ქართულ ეპოსში წარმოდგენილ ეპითეტებს შორის და რა შეიძლება ჩაითვალოს მათ შორის გავლენად და რა ჟანრობრივ თავისებურებად.

ჩვენი კვლევის მიზანი არ არის რუსთაველის ეპოსისა და მასში წარმოდგენილი ლექსიკურ-გრამატიკული ერთეულების თავისებურებათა შესწავლა. მოცემული ნაშრომი მოგვაქვს, როგორც მასალა იმის საილუსტრაციოდ, რომ ეპითეტების ანალიზზე დაყრდნობით, შესაძლებელია კვლევის წარმოება ანტიკური ეპოსისა (ჰომეროსი, აპოლონიოსი, ვერგილიუსი) და ქართული ეპიკური პოეზიის (რუსთაველი) ურთიერთმიმართების საკითხებზე, ზოგად შტრიხებში გარკვეული დასკვნების მისაღებად.

რადგანაც ფართოდ არის შესწავლილი მიმართებები ანტიკურ ეპოსსა და ქართულ ეპიკურ პოეზიას (კერძოდ, რუსთაველის პოემას) შორის, გაგვიჩნდა ინტერესი წამყვან სტილისტურ ხერხთან მიმართებაში, თუ როგორ იკვეთება აღნიშნული მსგავსება-განსხვავებები ეპითეტების თვალსაზრისით (დამატებითი ინფორმაციისთვის იხ. ასათიანი 1996; ბარამიძე 1952; ჩიქოვანი 1971; ხინთიბიძე 2000).

ანტიკური ეპიკური პოეზიისა და რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანს“ შორის არსებული მიმართებების შესახებ არაერთი ნაშრომი მოიძებნება, რომლებიც სხვადასხვა მიმართულებით გამოკვეთს აღნიშნულ ტექსტებს შორის მსგავსება-განსხვავებათა საკითხს. ჩვენი ინტერესი ანტიკური ეპიკური პოეზიის სამი წარმომადგენლის შემოქმედებასა და რუსთაველის პოემაში წარმოდგენილი ეპითეტების ურთიერთმიმართების შესწავლისადმი განაპირობა საკითხის დამუშავების იშვიათობამ ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში, მაშინ როცა არაერთი სხვა მიმართულება არის სიღრმისეულად დამუშავებული და შესწავლილი.

აღნიშნულმა ურთიერთმიმართებებმა, რომლებიც საფუძვლიანად არის დამუშავებული, გვიბიძგა საკითხის შესწავლისაკენ ეპითეტების თვალსაზრისით, რადგან მოცემული საკითხი ჯერ კიდევ შეუსწავლელია სამეცნიერო ლიტერატურაში. საკითხის აქტუალობას აძლიერებს ისიც, რომ ეპითეტი მისი ფუნქციური დანიშნულებით ეპიკური ჟანრის ერთ-ერთი წამყვანი მახასიათებელია და აღმწერთა შორის ეპიკურ ნაწარმოებებში ყველაზე აქტიურად სწორედ ეპითეტი გვხვდება. ანტიკურ ეპიკურ პოეზიასა და რუსთაველის პოემას შორის არსებულ მიმართებებს, საკვლევ ტექსტებში წარმოდგენილი ეპითეტების მსგავსება-განსხვავებების შეპირისპირებით - კომპარატივისტული მეთოდით ვიკვლევთ. კომპარატივისტული ხაზი გატარებული გვაქვს ორი ძირითადი მიმართულებით: ეპითეტების სიხშირის მიხედვით - რაოდენობრივი ანალიზი და მათი შინაარსის მიხედვით - თვისობრივი ანალიზი (დამატებითი ინფორმაციისთვის იხ. სირაძე 1952; ბარამიძე 1952).

6. არველაძე

საკვლევ ავტორებთან მოძიებული ეპითეტების სემანტიკური ანალიზის მიხედვით, შეგვიძლია ვთქვათ რომ მიმართებებს შორის იკვეთება როგორც მსგავსება, ასევე განსხვავება. ყველა ჩვენს საკვლევ ტექსტში („ილიადა“, „ოდისეა“, „არგონავტიკა“, „ენეიდა“, „ვეფხისტყაოსანი“) ეპიკოსი ავტორები ესთეტურ განწყობას ეპითეტების მეშვეობით ქმნიან (Auerbach 1968: 17). მაგალითად: *φαεινός* (ტურფა) (ჰომ. ოდ. XXI. 67); *καλλιπάρης* (ტურფაღაწევა/ლამაზღაწევა) (ჰომ. ილ. I. 143); *γλυκὺν* (სასურველი/საამო/ტკბილი) ძილი (ჰომ. ოდ. II. 395); *μελίφρων* (ტკბილი) ღვინო /ჰექტორი/ (ჰომ. ილ. VI. 264); *purpureus* (მოწისფერი) წაღი (ვერგ. ენ. I. 337). ანტიკურ ეპიკურ პოეზიაში ესთეტური განწყობის შექმნის წამყვან შტრიხს სწორედ ეპითეტი წარმოადგენს (Adorno 1997: 3-10). ესთეტური ეპითეტები რუსთაველის ეპოსში ისევე ხშირია, როგორც ანტიკურ ეპიკურ პოეზიაში: ტურფა კარაენი (რუსთ. ვეფხ. 1833); უტურფესი ბაღა /ტარიელი/ (რუსთ. ვეფხ. 1337); უამესი ხმა /ტარიელი/ (რუსთ. ვეფხ. 1338); კეკლუცად ნაგები სახლი (რუსთ. ვეფხ. 1601); პირი ვარდი, ბროლ-ბაკმული (ტარიელი) (რუსთ. ვეფხ. 908); ტურფა ქალაქი (მულაზანზარი) /ტარიელი/ (რუსთ. ვეფხ. 2409); ტკბილი ხმა (რუსთ. ვეფხ. 3819); მოწისფერი ბაგე (ავთანდილის) (რუსთ. ვეფხ. 3530); წითელი იაგუნდი (რუსთ. ვეფხ. 5698); უცხო ფერთა ჭურჭელი (რუსთ. ვეფხ. 6146). ამავე დროს, რუსთაველთან, ჰომეროსის, აპოლონიოსისა და ვერგილიუსის კვალდაკვალ, ესთეტური აღმწერებით დახასიათებულია როგორც მდედრობითი, ისე, მამრობითი თუ საშუალო სქესის წარმომადგენლები.

ეპითეტების ანალიზის მიხედვით, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ჰომეროსის, აპოლონიოსისა და ვერგილიუსის შემოქმედებაში და რუსთაველის ეპოსში, საგმირო კოდექსის ძირითადი პრინციპები ერთმანეთის იდენტურია. ანტიკური ეპიკური პოეზიის შესწავლილ ნიმუშებსა და რუსთაველის პოემაში „ვეფხისტყაოსანი“ იკვეთება შემდეგი მიმართებები: ა) ქართველი ეპიკოსი პოემაში წარმოადგენს პატრონიმულ ეპითეტებს: *ძე ამირ-სპასალარისა* (ავთანდილი) (რუსთ. ვეფხ. 157); *ამირან დარეჯანისძე* (რუსთ. ვეფხ. 6673); *ლაშქრის სპასპეტი* (ავთანდილი) (რუსთ. ვეფხ. 174); *მონა ზანგი* (რუსთ. ვეფხ. 478)... მსგავს პატრონიმულ ეპითეტებს უხვად ვხვდებოდით ანტიკურ ეპიკურ პოეზიაში: *Πηλεΐδης* (ენეასი); *Άτρεΐδης* (აგამემნონი და მენელაოსი); *Λαερτιάδης* (ოდისევსი); *Αΐσωνίδης* (იასონი); *Λητοΐδης* (აპოლონ ღმერთი); *Anchisiade* (ენეასი) და სხვა. ამგვარი ეპითეტები, ერთის მხრივ, ხაზს უსვამს გმირის წარმომავლობას და მეორეს მხრივ, მის სტატუსს საზოგადოებაში, რაც, როგორც ანტიკური ეპიკური პოეზიის, ასევე, რუსთაველის ეპოსის საგმირო კოდექსის ერთ-ერთი არსებითი მახასიათებელია; ბ) ანტიკური ეპოსის მსგავსად, „ვეფხისტყაოსანში“ გმირთა დამახასიათებელ უპირატეს ეპითეტს მათი გონებრივი/ინტელექტუალური შესაძლებლობების აღმწერი ერთეული წარმოადგენს. ეპითეტებს შორის, განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა *ბრძენი*

((ავთანდილი) /ავთანდილი/ (რუსთ. ვეფხ. 2613) / კაცი /ავთანდილი/ (რუსთ. ვეფხ. 3118)/(ტარიელი)/ავთანდილი/ (რუსთ. ვეფხ. 3461)/ინდოთ მეფე (რუსთ. ვეფხ. 6179)); გონიერი ((კაცი) (რუსთ. ვეფხ. 847)); ჭკვიანი ((კაცი) (რუსთ. ვეფხ. 81)). ამავე ტიპის ეპითეტებში ერთიანდება ეპითეტები ერთგული ((ყმანი /ავთანდილი/ (რუსთ. ვეფხ. 650) / შერმადინი (რუსთ. ვეფხ. 397) / ავთანდილი (რუსთ. ვეფხ. 205)); კეთილი/უხვი ((ფარსადანი (რუსთ. ვეფხ. 932) ფრიდონი (რუსთ. ვეფხ. 3882)). ანტიკურ ეპიკურ პოეზიაში, ასევე, ვხვდებით ეპითეტებს: *ποισμῆτις* (გამჭრიახი/ჭკუაუხვი/ცბიერი) (ოდისევსი); *περίφρων* (ბრძენი) (პენელოპე); *μητίετα* (შორსმჭვრეტელი) (ზევსი); *κεδνός* (ჭკვიანი/ფრთხილი) (პენელოპე); *πέπνυμαι* (კეთილგონიერი) (იდაიოსი); *μέσφιν μῆστὰρ Πάλαντος* (ბრძნულ თათბირში უსწორ-უტოლო/ბრძნულ თათბირში ღმერთების ტოლი) (პატროკლე); *ποικιλομήτην* (ხერხიანი/მოხერხებულის) (ოდისევსი); *δαίφρων* (გამობრძმედილი) (ტიფისი); *εὐφροινέων* (ჭკვიანი/ბრძენი) (იასონი და მედეა); *ποισφάρμακος* (გრძნული/წამალთა მცოდნე) (მედეა); *ποισμῆτις* (ბრძენი) (ღმერთები); *praescius* (მყობადის მცოდნე) (ფეზუსი) და სხვა; გ) რუსთაველის პოემაში, ანტიკური ეპოსის კვალდაკვალ, პერსონაჟთა შეურაცხმყოფელ ძირითად ეპითეტს მათი საბრძოლო უნარების სისუსტის აღმწერი ეპითეტი წარმოადგენს, რამდენადაც საგმირო კოდექსის შემადგენელი მნიშვნელოვანი ნაწილია გმირის ბრძოლისუნარიანობა: *გაქცეულები* (ხატაელები) /ტარიელი/ (რუსთ. ვეფხ. 1777); *შეშინებულნი* (ხატაელები) /ტარიელი/ (რუსთ. ვეფხ. 1778); *ძლეულნი* (ხატაელები) /ტარიელი/ (რუსთ. ვეფხ. 1778); *ჯაბანი კაცი* /ავთანდილი/ (რუსთ. ვეფხ. 3159); *მუხთაღნი* (ხატაელები) /ტარიელის ვაზირნი/ (რუსთ. ვეფხ. 1667)...

ესთეტური ეპითეტები რუსთაველის ეპოსში ისევე ხშირია, როგორც ანტიკურ ეპიკურ პოეზიაში: *ტურფა კარავნი* (რუსთ. ვეფხ. 1833); *უტურფესი ბაღა* /ტარიელი/ (რუსთ. ვეფხ. 1337); *უამესი ხმა* /ტარიელი/ (რუსთ. ვეფხ. 1338); *კეკლუცად ნაგები სახლი* (რუსთ. ვეფხ. 1601); *პირი ვარდი, ბროლ-ბაკმული* (ტარიელი) (რუსთ. ვეფხ. 908); *ტურფა ქალაქი* (მულღაზანზარი) /ტარიელი/ (რუსთ. ვეფხ. 2409); *ტკბილი ხმა* (რუსთ. ვეფხ. 3819); *ძოწისფერი ბაგე* (ავთანდილის) (რუსთ. ვეფხ. 3530); *წითელი იაგუნდი* (რუსთ. ვეფხ. 5698); *უცხო ფერთა ჭურჭელი* (რუსთ. ვეფხ. 6146). ამავე დროს, რუსთაველთან, ჰომეროსის, აპოლონიოსისა და ვერგილიუსის კვალდაკვალ, ესთეტური აღმწერებით დახასიათებულია როგორც მდედრობითი, ისე, მამრობითი თუ საშუალო სქესის წარმომადგენლები.

სემანტიკური თვალსაზრისით, გამოკვეთილ მიმართებებს შორის ვხვდებით განსხვავებულ მიმართებას, რაც შეიძლება „ვეფხისტყაოსნის“ მაინდივიდუალიზებელ მახასიათებლად მივიჩნიოთ: თუ ანტიკურ ეპიკურ პოეზიაში ესთეტური შეფასების ეპითეტები გამოიყენებოდა სულიერთა,

6. არველაძე

უსულოთა და ღმერთთა მხატვრული სახეების აღსაწერად, რუსთაველის პოემაში ღმერთები არასოდეს აღიწერებიან ესთეტიური აღმწერებით. შეიძლება ვთქვათ, ანტიკურ ეპოსში სილამაზე ღმერთების მიმართაც ისე აქტიურად იყო გამოხატული, როგორც მოკვდავების მიმართ - ეპითეტების დონეზე, რუსთაველი ამგვარ დამოკიდებულებზე უარს ამბობს და ვიზუალურ მშვენიერებას ეპითეტებით მხოლოდ მოკვდავთათვის დამახასიათებელ თვისებად წარმოადგენს.

აღნიშნულს გარდა, „ვეფხისტყაოსნის“ საიდენტიფიკაციო ნიშნად შეიძლება მივიჩნიოთ ისიც, რომ ესთეტიურ აღმწერებს შორის ავტორი უფრო ჭარბი რაოდენობით იყენებს ფერთა აღმწერ ეპითეტებს: *ლურჯი* და *მწვანე* არაბთა ტანსაცმელი (რუსთ. ვეფხ. 5955); *მწვანე* კორდი (რუსთ. ვეფხ. 6014); *ზაფრანის* ფერი ბროლი /ტარიელი/ (რუსთ. ვეფხ. 1401); *შავნი* წამწამნი (რუსთ. ვეფხ. 487); *უცხო* ფერთა ჭურჭელი (რუსთ. ვეფხ. 6146); *წითელი* იაგუნდი (რუსთ. ვეფხ. 5698); *ნარინჯისფერი* (ჯუბა) (რუსთ. ვეფხ. 1889); *ძოწისფერი* ბაგე (ავთანდილისა) (რუსთ. ვეფხ. 3530) და სხვა.

ჩვენ მიერ საკვლევად შერჩეულ ყოველ ეპიკურ ნაწარმოებში („ილიადა“, „ოდისეა“, „არგონავტიკა“, „ენეიდა“, „ვეფხისტყაოსანი“) ეპითეტი წარმოადგენს წამყვან სტილისტურ ხერხს და ლექსიკურ-გრამატიკულ მარკერს მხატვრულ სახეთა ფორმირებაში და ის გამოყენებულია სულიერი თუ უსულო საგნების აღსაწერად, ისევე, როგორც უკვდავთა მხატვრული სახეების შესაქმნელად.

საკვლევ ავტორთა შემოქმედებაში გამოკვეთილ ურთიერთმიმართებათა შორის მსგავსების საილუსტრაციოდ წარმოვადგენთ ესთეტიზმის იმ მკვეთრ გამოხატულებას, რაც პოემაში ეპითეტების მეშვეობით არის შექმნილი.

ანტიკური ეპიკური პოემების ავტორებისთვის ვიზუალური მშვენიერება ხშირად მორალური მშვენიერების გამოხატულებაა (არველაძე 2020: 131). მათ კვალდაკვალ, რუსთაველი აქტიურად აღწერს პერსონაჟთა გარეგნულ სილამაზეს ესთეტიური შეფასების ეპითეტებით. ამგვარი ეპითეტები რუსთაველის ეპოსში მეტაფორული ეპითეტების შემდეგ გამოყენების სიხშირის მიხედვით პირველ ადგილზეა (იხ. ცხრილი 1).

ცხრილი 1.

ესთეტური შეფასების ეპითეტები					
	წამყვანი პერსონაჟების აღსაწერად	მეორეხარისხოვანი პერსონაჟების აღსაწერად	მოკვდავების აღსაწერად (მდედრობითი და მამრობითი სქესი)	უსულს საგნების აღსაწერად	უკვდავების აღსაწერად
ჰომეროსი	✓	✓	✓	✓	✓
აპოლონიოსი	✓	✓	✓	✓	✓
ვერგილიუსი	✓	✓	✓	✓	✓
რუსთაველი	✓		✓	✓	

„ვეფხისტყაოსნის“ პერსონაჟების ესთეტურ აღმწერებს შორის ვხვდებით იმგვარ ეპითეტს, რომელიც მათი თმის რაგვარობაზე ამახვილებს ყურადღებას და აღსაწერის ხშირ-თმიანობა თუ გრძელთმიანობა ისევე ესთეტურად არის ხაზგასმული, როგორც ჰომეროსის ეპოსში. „ილიადაში“ ამგვარი ეპითეტია *ლამაზთმიანი (εὐκρόμος)* (ჰომ. ილ. II. 689); *გრძელთმიანი/კობტათმიანი (κομόωντας)* (ჰომ. ილ. II. 11; ჰომ. ოდ. II. 119). ასევე, ვხვდებით აქვევლების მიმართ გამოყენებულ ეპითეტს *გრძელთმიანი (κομόωντας)* (ჰომ. ოდ. II. 7). ორივე აღნიშნული ეპითეტი თმის სიხშირესა და სიგრძეზე მიუთითებს და ესთეტური განწყობის შესაქმნელად გამოიყენება. რუსთაველის ეპოსში ვხვდებით ესთეტური შეფასების ეპითეტს *არ-უხშირონი* თმანი, რომელიც ავთანდილის თმის სიხშირის გამოსახატად არის გამოყენებული (რუსთ. ვეფხ. 488). ეპითეტი ადასტურებს, რომ თმის სიხშირე რუსთაველის ეპოსშიც ისევე იმსახურებს ესთეტური აღმწერის საშუალებით გამოხატვას, როგორც ეს ანტიკურ ეპოსში.

ინტენსიფიკატორი ეპითეტები. საკვლევ ტექსტებში უხვად გვხვდება ინტენსიფიკატორი ეპითეტები, რომლებიც მკითხველზე ემოციური ზემოქმედების მიზნით არის გამოყენებული. რუსთაველის პოემაში ვხვდებით ჰომეროსის, აპოლონიოსისა და ვერგილიუსის ტექსტებში მოცეული ინტენსიფიკატორი ეპითეტების იდენტურ ეპითეტებს.

საილუსტრაციოდ შეგვიძლია მოვიყვანოთ ომის აღსაწერად „ვეფხისტყაოსანში“ ხშირად გამოყენებული ეპითეტი *დიდი* (რუსთ. ვეფხ. 1761). აღნიშნულის გარდა, პოემაში ვხვდებით მეტაფორულ ეპითეტს *ფიცხელი* ომი (რუსთ. ვეფხ. 5551), რომელიც ასევე, შესწავლილ ანტიკურ ტექსტებში გამოყენებული ეპითეტის იდენტურია.

ეპითეტების მიხედვით, „ვეფხისტყაოსანში“ მოცემული იდეოლოგია

6. არველაძე

ღმერთ(ებ)ის მიმართ ანტიკურ ეპიკურ პოეზიაში მოცემულის იდენტურია: ღმერთი ადამიანზე ზემდგომი ძალაა. რუსთაველი ანტიკური ეპიკური პოეზიის ავტორების მსგავსად, ღმერთების ძალისა და მდგომარეობის ინტენსიფიკაციას ახდენს ინტენსიფიკატორი ეპითეტით მაღალი ღმერთი (რუსთ. ვეფხ. 3197).

მეტაფორული ეპითეტები. ანტიკურობის ანარეკლად შეიძლება ჩავთვალოთ ქართულ ეპოსში გამოყენებული მეტაფორული ეპითეტები, რომლებიც გადატანითი მნიშვნელობით არის გამოყენებული და მათი მიზანია მკითხველის აღქმაში ერთი საგნისა თუ მოვლენის მახასიათებელი დაუკავშიროს მეორე ისეთ საგანსა ან მოვლენას, რომლისთვისაც რეალურად ამგვარი რამ არ შეიძლება იყოს დამახასიათებელი. რუსთაველი, ისევე, როგორც ანტიკური ეპიკური პოეზიის წარმომადგენლები, აქტიურად მიმართავს საგანთა გაცოცხლების გზას - პერსონიფიკაციას, რაც გულისხმობს უსულო საგნებისთვის ადამიანური თვისების მინიჭებას.

ისევე, როგორც ანტიკურ პოემებში, რუსთაველის შემოქმედებაში ლექსიკური ერთეული, რომელსაც მეტაფორული ეპითეტით ავტორები ყველაზე აქტიურად ახასიათებენ, არის *სიტყვა*. პოემებში *სიტყვის* დასახასიათებლად არაერთი სხვადასხვა სემანტიკური შინაარსის მქონე ეპითეტია გამოყენებული (*ბძლიც (სატყუარი); მეღჩიოც (საამო/ტკბილი/რბილი/კეთილი); ღვაწლიც (საბედისწერო); ბლიც (მრისხანე/უკმეხი); მარსაღი (თამამი); პუკიც (თავაზიანი); აქსილიც (მომხიბლავი/მაცდური/მოთაფლული); ღმრც (კეთილი)*... ამასთან, აღნიშნული ეპითეტები ცხადყოფს, რომ სიტყვის მეშვეობით შესაძლებელია განხორციელდეს კეთილი, ბოროტი, ავი, ოხერი განზრახვა. მათ შორის, „ვეფხისტყაოსანში“ ვხვდებით იმგვარ ეპითეტებს, რომლებიც ანტიკურ ეპიკურ პოეზიაში სიტყვის მიმართ გამოყენებული ეპითეტების იდენტურია როგორც სემანტიკურად, ასევე ლექსიკურად. ასეთია, მაგალითად ტკბილი სიტყვა (რუსთ. ვეფხ. 1721).

რუსთაველის პოემაში სიტყვის მიმართ გამოყენებულია სხვა არაერთი მეტაფორული ეპითეტ, რომლებიც შინაარსობრივ კავშირს ავლენს ანტიკურ ეპიკურ პოეზიაში ამავე კონცეპტის აღსაწერად გამოყენებულ ეპითეტებთან: *სამუდარი სიტყვა* (რუსთ. ვეფხ. 1384); *ღმობიერი სიტყვა* (რუსთ. ვეფხ. 1847); *კეკლუც-სიტყვა* (რუსთ. ვეფხ. 501); *უამესი სიტყვა* (რუსთ. ვეფხ. 993); *საკვირველი სიტყვა* (რუსთ. ვეფხ. 1119); *ლამაზი სიტყვები* (რუსთ. ვეფხ. 1125); *გულისა გასაგმირი სიტყვა* (რუსთ. ვეფხ. 62); *ავი სიტყვა* (რუსთ. ვეფხ. 120); *მრავალ-ფერი სიტყვა* (რუსთ. ვეფხ. 3505); *ოხერი სიტყვა /ავთანდილი/* (რუსთ. ვეფხ. 3506); *ტურფა სიტყვა* (რუსთ. ვეფხ. 5705); *ბრძნად ნაკაზმი სიტყვა* (რუსთ. ვეფხ. 6020).

ანტიკურ ეპოსში მეტაფორული ეპითეტით ფიცხელი განსაზღვრულია მშვილდი. ამავე ეპითეტს ვხვდებით მშვილდის აღსაწერად რუსთაველის

ეპოსშიც (რუსთ. ვეფხ. 290). აღნიშნულის გარდა, რუსთაველი მშვილდის აღსაწერად იყენებს ეპითეტს ბედითი (რუსთ. ვეფხ. 63).

სხვადასხვა ჯგუფში გაერთიანებული მრავალფეროვანი ეპითეტების ანალიზი მნიშვნელოვან წარმოდგენას გვიქმნის ჰომეროსის, აპოლონიოსისა და ვერგილიუსის საკვლევ ტექსტებსა და რუსთაველის პოემას შორის არსებულ ურთიერთმიმართებებზე. ურთიერთმიმართებები იკვეთება როგორც მსგავსებათა, ასევე, განსხვავებათა სპექტრში.

გაწეული კვლევისა და ანალიზის შედეგად, შეიძლება დავასკვნათ: ბუნებრივია, ჩატარებული კვლევა არ არის საკმარისი იმის სამტკიცებლად, რომ რუსთაველის პოემა უშუალოდ ჰომეროსისა თუ სხვა ანტიკური ეპიკური ტექსტის გავლენით არის შექმნილი, მაგრამ გვიქმნის წარმოდგენას იმ მიმართებების შესახებ, რომლებიც შეიძლება გამოყენებული იქნას რუსთაველისა და ანტიკური ეპიკური პოეზიის „ნათესაობის“ დამადასტურებელ არგუმენტად. რუსთაველის ეპოსსა და ანტიკურ ეპიკურ პოეზიაში („ილიადა“, „ოდისეა“, „არგონავტიკა“, „ენეიდა“) მოცემულ ეპითეტებს შორის გამოკვეთილი მსგავსებები გვაძლევს საფუძველს იმის სავარაუდოდ, რომ ქართველი ეპიკოსის შემოქმედებაში მნიშვნელოვანი ასახვა ჰპოვა ანტიკურმა ეპოსმა, ჰომეროსის, აპოლონიოსისა და ვერგილიუსის ავტორობით, მაგრამ აღნიშნული ჯერ კიდევ არ იძლევა დაზუსტებული დასკვნის გაკეთების საშუალებას. აქვე უნდა გამოიკვეთოს ის მომენტიც, რომ აღნიშნული მსგავსებების ნაწილი განპირობებული უნდა იყოს ჟანრობრივი სპეციფიკითა და ეპიკური ნაწარმოებების მაღალი მხატვრული სტანდარტებით, რადგანაც ეპოსი არის სწორედ ის ჟანრი, სადაც ეპითეტი ალბათ ყველაზე ფართო სპექტრით არის წარმოდგენილი.

ეპითეტი - ანტიკური ეპიკური პოეზიის მსგავსად - პოემაში „ვეფხისტყაოსანი“, იჭერს წამყვან ადგილს მხატვრული სახის ფორმირებაში და მეტწილად სწორედ აღნიშნული მხატვრული ხერხი წარმოადგენს პერსონაჟის ძირითად საიდენტიფიკაციო საშუალებას. ოთხივე საკვლევი ავტორი იყენებს ეპითეტს, როგორც წამყვანი სტილისტური მარკერი მხატვრული სახის ჩამოყალიბებაში. განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა მუდმივი ეპითეტების ჯაჭვი, რომელიც ეხმარება მკითხველს როგორც მხატვრული სახის აღქმაში, ისე ლინგვისტური თუ ექსტრალინგვისტური სიტუაციის გააზრებაში.

რუსთაველის პოემაში გამოყენებული მხატვრული ლექსიკა არა მხოლოდ ენათესავება ანტიკურ ეპიკურ პოეზიაში (ჰომეროსი, აპოლონიოსი, ვერგილიუსი) ნაჩვენებ ერთეულებს, არამედ, რიგ შემთხვევებში, მისი იდენტურიც კი არის. განსაკუთრებით, აღნიშნული ეხება წამყვან გმირთა კერძო ეპითეტებს.

ეპითეტების ანალიზის საფუძველზე შეგვიძლია ვთქვათ, რომ განსხვავებულია რუსთაველის დამოკიდებულება უკვდავთა მიმართ.

6. არველაძე

„ვეფხისტყაოსანში“ ღმერთთა/უკვდავთა მახასიათებლებს შორის არასოდეს ვხვდებით ესთეტიური შეფასების ეპითეტებს. ეს შეიძლება განიმარტოს ავტორის მსოფლმხედველობითა და რელიგიური ფაქტორით. ეპითეტების მიხედვით შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ ქართველი ეპიკოსისთვის ღმერთების მახასიათებლებში ფიზიკური მშვენიერება რაიმე მნიშვნელობის მატარებელი არ არის, რაც განსხვავებულია ჰომეროსის, აპოლონიოსისა და ვერგილიუსის შემთხვევაში.

ლიტერატურა

არველაძე ნ. 2020: ეპითეტი როგორც მხატვრულ-გამომსახველობითი საშუალება (ჰომეროსი, აპოლონიოსი, ვერგილიუსი). დისერტაცია. ხელნაწერის უფლებით. აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. ქუთაისი.

ასათიანი ვ. 1996. ანტიკური და ბიზანტიური ტრადიციები ძველ ქართულ მწერლობაში. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

ბარამიძე ალ. 1952. რუსთაველი და მისი ვეფხისტყაოსანი. თბილისი: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა.

ვერგილიუსი. 1976. ენეიდა. თარგმნა რ. მიმინოშვილმა. თბილისი: ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა.

როდოსელი აპ. 1975. არგონავტიკა. თარგმნა აკაკი გელოვანმა. თბილისი: გამომცემლობა მეცნიერება.

რუსთაველი შოთა. 1914. ვეფხისტყაოსანი. თბილისი: გამომცემლობა წიგნობრობის ქვეყანა.

სირაძე რ. 1952. სახისმეტყველება. თბილისი: ნაკადული.

ჩიქოვანი მ. 1971. ბერძნული და ქართული მითოლოგიის საკითხები. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

ხინთიბიძე ზ. 2000. სცენათა პარალელიზმი ჰომეროსის ეპოსსა და შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანში“. ფასისი, ტ.2.3. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

ჰომეროსი. 2011. ოდისეა. თარგმნა ზ. კიკნაძემ, თ. ჩხენკელმა. თბილისი: პალიტრა L.

ჰომეროსი. 2013. ილიადა. თარგმნა რ. მიმინოშვილმა. თბილისი: ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა.

Adorno T. 1997. *Aesthetic Theory*. London: Continuum.

Dubinsky S. W., Hamilton R. 1998. *Epithets as Antilogophoric Pronouns*. In: *Linguistic Inquiry*, Vol 29.4. Columbia: MIT Press.

Virgil. 2006. *The Aeneid*. Translated by Fagles R. New York: Penguin Books.

Auerbach E. 1968. *Mimesis*. Beograd: Nolit.

Passakos C.G. Raad B. D. 2009. *Ancient Personality: Trait Attributions to Characters in Homer's Iliad*. *Ancient Narrative*. Vol. 7.

Rhodus A. 1912. *"The Argonautica"*. With an English translation by Seaton R.C. London: William Heinemann. The Loeb Classical Library.

Homer. 1927. *The Odyssey*. With an English translation by Murray A. T. London: William Heinemann. The Loeb Classical Library.

Homer. 1928. *The Iliad* (With an English Translation by Myrray A. T.). London: William Heyneman LTD.

Classics

Semantic Relationships of Epithets in Ancient Epic Poetry and 'The Knight in the Panther's Skin' by Rustaveli

Natia Arveladze

Akaki Tsereteli State University
Kutaisi, Georgia
natia.arveladze@atsu.edu.ge

Numerous works can be found on the relations between ancient epic poetry and Rustaveli's "The Knight in the Panther's Skin", which highlight the issue of similarities and differences between the mentioned texts in different directions. Our interest in the interrelationships between the epithets given by three representatives of ancient epic poetry and by Rustaveli was caused by the rarity of searching the issue in Georgian scientific literature. We study the relations between ancient epic poetry and Rustaveli's poem by contrasting the similarities and differences between the epithets presented in the studied texts - by the comparative method. The following research gives us an idea of the relations that can be used as an argument to prove the "kinship" between Rustaveli and ancient epic poetry. The similarities between the epithets presented in Rustaveli's epic and the ancient epic poetry ("The Iliad", "Odyssey", "Argonautica", "Aeneid") give us grounds to believe that the ancient epic poetry, authored by Homer, Apollonius and Virgil, found an important reflection in the work by the Georgian epic writer.

Keywords: Epithet, Ancient epic poetry, Rustaveli.

In ancient epic poetry (Homer, Apollonius, Virgil) we find a wide range of epithets, whose function in the text is both to act as a creator of the concept as an artistic face, as well as to create a situational background during the development of the action. Through epithets, the author makes an indelible emotional impact on the

6. არველაძე

reader and creates an unforgettable icon of an artistic face. An epithet is a major artistic marker in the process of creating and perceiving an artistic image that can be so attached to the character that it becomes an integral part of it (Dubinsky, Hamilton: 1998: 685; Passakos, Raad 2009: 75).

This has aroused our interest in the relationship between ancient epic poetry and the Georgian epic text. It is interesting what similarities and differences we find between the epithets presented in ancient epic poetry and Georgian epic text and what can be considered as an influence between them and what as genre peculiarities.

The aim of our research is not to study the peculiarities of the Rustaveli epic poetry and the lexical-grammatical units presented in it. This paper is used as a material to illustrate that it is possible to conduct research on the relationship between the ancient epic poetry (Homer, Apollonius, Virgil) and Georgian epic poetry (Rustaveli) based on the analysis of epithets, to get some conclusions in general terms.

As the relations between the ancient and Georgian epic poetry (in particular, Rustaveli's poem) are widely studied, we became interested in the leading stylistic marker of how these similarities and differences are expressed in terms of epithets (for more information see Asatiani 1996; Baramidze 1951; Chikovani; 2000).

According to the semantic analysis of the epithets found in the texts by the studied authors, we can say that there are both similarities and differences between the epithets. In all of our studied texts (The Iliad, The Odyssey, The Argonauts, The Aeneid, The Knight of Panther's Skin) epic authors create aesthetic mood through epithets (Auerbach 1968: 17). For example: *φαινός* (*beautiful*) (Hom. Od. XXI. 67); *καλλιπάρης* (*with beautiful cheeks*) (Hom. il. I. 143); *γλυκὺν* (*sweet*) sleep (Hom. od. II. 395); *μέλιρρων* (*sweet*) wine / Hector / (Hom. il. VI. 264); *purpureus* (*purplish*) (Virg. Aen. I. 337).

Epithet is the leading feature of creating an aesthetic mood in ancient epic poetry (Adorno 1997: 3-10). Aesthetic epithets are as common in Rustaveli epic as in ancient epic poetry: *beautiful camps* (Rust. 1833); *beautiful gardens* / Tarieli / (Rust. 1337); *sweet vice* / Tarieli / (Rust. 1338); *beautifully built house* (Rust. 1601); *nice city* (*Mulghazanzar*) / Tarieli / (Rust. 2409); *charming voice* (Rust. 3819); *Purple Bage* (Avtandili) (Rust. 3530); *Red flower* (Rust. 5698).

At the same time, in the poem by Rustaveli, like the texts by Homer, Apollonius and Virgil, aesthetic descriptions characterize both females and males; animates or inanimates.

According to the analysis of epithets, we can say that in the works by Homer, Apollonius and Virgil and in the epic text by Rustaveli, the basic principles of the heroic code are identical. The following references are evident in the studied samples of ancient epic poetry and in Rustaveli's poem: a) The Georgian epic writer presents

patronymic epithets in the poem: *the son of Amir-Spasalar* (Avtandili) (Rust. 157); *the head of the army* (Avtandili) (Rust. 174); *he slave blackskinned* (Rust. 478)... Similar patronymic epithets were abundant in ancient epic poetry: *Πηλεΐδης* (Aeneas); *Ἀτρεΐδης* (Agamemnon and Menelaus); *Λαερτιάδης* (Odysseus); *Αἰσονίδης* (Jason); *Ἀητοΐδης* (Apollo); *Anchisiade* (Aeneas) and others.

Such epithets, on the one hand, emphasize the origin of the hero and, on the other hand, his status in society, which is one of the essential features of both the characters in ancient epic poetry and the heroic code of the Rustaveli epic poetry; B) Like the ancient epic poetry, the predominant epithet of the characters in "The Knight in the Panther's Skin" is the unit describing their mental / intellectual abilities: *wise* (Avtandili) / Avtandili / (Rust. 2613) (Man) / Avtandili / (Rust. 3118) / (Tarieli) / Avtandili / (Rust. 3461) / King of India (Rust. 6179); *Clever* (man) (Rust. 81); *faithful* (servant) / Avtandili / (Rust. 650) / Shermadini (Rust. 397) / avtandili (Rust. 205) and others.

In ancient epic poetry, we also find epithets: *πολύμητις* (*clever/cunning*) (Odysseus); *περίφρων* (*wise*) (Penelope); (*Clever / cautious*) (Penelope); *πέπνυμαι* (*prudent*); *θεόφιν μῆστωρ ἀτάλαντος* (*equal to the gods in the wise*) (Patroclus) (Typhis); *εὐφρονέων* (*clever / wise*) (Jason and Medea).

In the footsteps of the ancient epic poetry, in Rustaveli's poem the main epithet that violates the heroes dignity is the epithet describing the weakness of their fighting skills. Slow is an important part of the hero's fighting ability: *fugitives* / Tarieli / (Rust. 1777); *Frightened* / Tarieli / (Rust. 1778); *losers* / Tarieli / (Rust. 1778); *scared* / Avtandili / (Rust. 3159); and others.

Intensifying epithets that are used for emotional impact on the reader are abundant in research texts. In Rustaveli's poem we find identical intensifier epithets to the texts of Homer, Apollonius and Virgil.

To illustrate, we can cite the epithet *Huge* frequently used for the description of the war in "The Knight of Panther's Skin" (Rust. 1761). Besides, in the poem we find the metaphorical epithet *hot* (Rust. 5551), which is also identical to the epithet used in the studied ancient texts.

As a reflection of antiquity, we can consider the metaphorical epithets used in Georgian epic text, which are used figuratively and their purpose is to connect the characteristic of one object or event in the reader's perception with another object or event for which such a thing can not be characteristic. Rustaveli, like the representatives of ancient epic poetry, actively uses the way of reviving objects - personification, which means giving human qualities to inanimate objects.

Just like the ancient poems, the lexical unit in Rustaveli's work, which is most actively described by the epithets with metaphorical meaning, is the word. Numerous

6. არველაძე

different semantic epithets are used to describe the word in the poems *μελιχίος* (*sweet / kind*); *ἐνασμος* (*fateful*); (*Charming / tempting / enchanting*); *ἐσθλός* (*good*) ... In addition, these epithets indicate that the word can be used to achieve good or bad or evil intentions.

As a result of research and analysis, we can conclude: Naturally, the following research is not enough to prove that Rustaveli's poem was directly influenced by Homer or any other ancient epic text, but it gives us an idea of the relations that can be found between Rustaveli and ancient epic poetry. The similarities between the epithets given in the work by Rustaveli and the ancient epic poetry ("Iliad", "Odyssey", "Argonautica", "Aeneid") give us grounds to believe that the ancient epic poetry had a big influence on the Georgian epic writer. But this still does not allow us to make a definite conclusion. It should also be noted that some of these similarities must be due to the genre specificity and high artistic standards of epic works, because epic is exactly the genre where the epithet is represented in the widest range.

In the epic poem "The Knight in the Panther's Skin" the epithet occupies a leading role in the formation of the artistic face, and for the most characters, this is the means of identification of the artistic feature. All four research authors use the epithet as a leading stylistic marker in shaping the artistic face. Of particular importance is the chain of constant epithets, which helps the reader to perceive the artistic face, as well as to understand the linguistic or extralinguistic situation.

The artistic vocabulary used in Rustaveli's poem is not only related to the units shown in ancient epic poetry (Homer, Apollonius, Virgil), but in some cases even identical to them. In particular, this refers to the private epithets of the leading characters.

Based on the analysis of epithets, we can say that Rustaveli's attitude towards immortals is different. In "The Knight in the Panther's Skin" we never find the epithets of aesthetic evaluation among the characteristics of gods / immortals. This can be explained by the author's worldview and religious factor. According to the epithets, we can assume that for the Georgian epic, physical beauty does not have any significance in the characteristics of the gods, which is different from the case of Homer, Apollonius and Virgil.